

SATURS

KĀ STRĀDĀT AR GRĀMATU	4
IEVADS	6
LASĪTĀJS UN LITERATŪRA.	6
DZEJA.	8
EDUARDS VEIDENBAUMS	8
ALEKSANDRS ČAKS	15
Pilsētas un strēlnieku dzejnieks	15
Poēma par Brīvības cīņām un latviešu strēlniekiem.....	23
KLĀVS ELSBERGS.	27
MITOLOĢIJA UN FOLKLORA	38
MĪTS UN TĀ IEZĪMES	38
Četri laikmeti.....	42
LATVIEŠU MITOLOĢIJA UN FOLKLORA.	44
Pasaules un cilvēka rašanās mīti.....	44
Pasaules jeb Kosmiskais koks	47
Latviešu mitoloģiskās būtnes.....	49
Tumšie spēki latviešu mitoloģijā un maģija tautas tradīcijā..	55
FOLKLORA – EPOSA PAMATS	59
EPOSS.	59
IESKATS PASAULES TAUTU EPOSOS	62
LATVIEŠU TAUTAS EPOSS. ANDREJS PUMPURS	66
“Lāčplēsis”	69
TERMINU VĀRDNĪCA	95

LASĪTĀJS UN LITERATŪRA

APGŪSTOT ŠO TĒM U, TU NOSKAIDROSI,

- ko izcilas personības domā par lasīšanas nozīmi,
- ko dēvē par gudru lasītāju.

IEGAUMĒ!

Eseja – neliela apjoma prozas darbs: apcere par kādu zinātnisku, filozofisku, publicistisku, īpaši par literatūras un mākslas, problēmu.

UZZIŅAI

Franču pedagogs un rakstnieks Daniels Penaks, kurš māca literatūru kādā licejā Francijā, 1992. gadā publicē eseju par grāmatu lasīšanu "Kā romāns", kuru sāk ar teikumiem:

"Darbības vārds *lasīt* necieš pavēles izteiksmi. Tāpat kā vēl daži citi darbības vārdi: *mīlēt... sapņot...*"

Daniels Penaks (1944)

Guntis Berelis (1961)

Iespējams, "Kā romāns" vispār ir viena no labākajām grāmatām par literatūru, kāda jebkad sarakstīta.

(Guntis Berelis)

1. Kāda ir tava attieksme pret lasīšanu kā kultūras nodarbi? Dalies savā pieredzē ar klasesbiedriem, kad un ko tu lasi!
2. Kā tu saproti D. Penaka vārdus? Kāpēc, tavuprāt, viņš satuvinājis minētos trīs darbības vārdus?

Latviešu prozas kritiķis un rakstnieks Guntis Berelis, izlasījis D. Penaka eseju, formulē, kas, viņaprāt, ir ideāls lasītājs: "Viņš lasa, neuzskatot, ka lasīšanai patērētais laiks tiek nozagts dzīvošanai. Viņš lasa nevis tāpēc, lai varētu izmantot iegūtās zināšanas praksē, bet gan tāpēc, lai gūtu prieku no tā, ka lasāmais teksts iemājojis viņa apziņā un ne ar mietu vairs laukā nav izdabonams. Un pēc tam viņš daiļrunīgi klusē, nevēlēdamies tukšās runās **profanēt** tikko izlasīto šedevru. Ideālais lasītājs (..) brīvi izvēlas lasāmo – un šis lasāmais savukārt piedāvā viņam daudzas citas brīvības iespējas. Viņš lasa to, kas patīk, bet nelasa to, kas nepatīk, – varbūt pienāks laiks, kad viņš būs sagatavojies gūt prieku arī no šī nepatīkamā."

VĀRDNĪCA

profanēt – izkropļot, sagrozīt, necienīgi izturēties

3. Uzraksti brīvajā rakstā un pamato, kuras no G. Bereļa formulētajam ideālam lasītājam raksturīgajām iezīmēm piemīt tev!

Savukārt literāts Kārlis Egle reiz sarunā ar Aleksandru Čaku par dzeju esot izteicies šādi: "Grāmatas ir viss. Kad man uznāk tumšie brīži, es ar viņām parunājos. Grāmatas mani uzmundrina, ielīksmo. Kad man grāmatas ir apkārt, es jūtos drošāk, it kā milzu karaspēks stāv par mani un krizdams nekrīt, bet turas līdz galam."

(Valdis Rūmnieks, Andrejs Migla. "Čaks")

4. Izsaki savu viedokli par K. Egles tēlainajām pārdomām, kāda ir grāmatu nozīme dzīvē! Vai tev ir grāmata, kas "it kā milzu karaspēks stāv" par tevi?

5. Strādāji grupā un izveidojiet 4 vai 5 daiļliteratūras grāmatu sarakstu, kuras noteikti vajadzētu izlasīt katram jūsu klasē!

6. Dalieties domās ar klasesbiedriem un izveidojiet grāmatu sarakstu, kuru lasīšana un apspriešana varētu notikt jūsu klases lasītāju konferencē!

7. Atceries 7. klasē pārrunāto par Ausekļa dzeju un Gunāra Birkerta projektēto Latvijas Nacionālās bibliotēkas ēku! Secini, kādēļ tautā iesakņojies nosaukums "Gaismas pils"!

1. DARBA LAPA

Literāts un Mišņa bibliotēkas (tagad Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas nodaļa) ilggadējs vadītājs Kārlis Egle (1887–1974)

Latvijas Nacionālā bibliotēka

APGŪSTOT ŠO TĒMU, TU

- iepazīsies ar modernu pagātnes un mūsdienu latviešu dzejnieku personībām un lasīsi viņu dzeju,
- pētīsi dzejas liriskā es pārdzīvojumu, attieksmi pret dzīvi un salīdzināsi to ar savām izjūtām un pārdomām,
- atsauksi atmiņā zināmos un iepazīsi citus dzejas mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus.

EDUARDS VEIDENBAUMS (1867–1892)

UZZIŅAI

Latviešu dzejnieks un domātājs. Nepilnus 25 gadus ilajā mūžā sacerējis ap 80 dzejoļu, uzrakstījis vairākus populārzinātniskus rakstus, tulkojis, ir uzskatāms par **poliglota**, jo pratis 10 valodas (vācu, krievu, latīņu, grieķu, franču, angļu, igauņu – zināja labi, bet nedaudz bija apguvis arī spāņu, itāļu un senebreju valodu).

“(..) viņš nebija slinks. Viņam piemita spēja strādāt ar aizrautību, ar patiku un, kad kādreiz pietrūka šīs patikas, – strādāt arī ar piespiešanos, līdz pagurumam, līdz riebumam un izmisumam.”

(Līvija Volkova)

Tikai daži Eduarda Veidenbauma dzejoļu uzmetumi ir saglabājušies autora rokrakstā, tie kļūva pazīstami un populāri norakstos. Literatūrpētnieks Antons Birkerts atmiņās rakstījis: “Ar degošu interesi viņus lasīja un pārlasīja, kamēr tos mācēja vai visus no galvas. Katrs turēja par savu pienākumu norakstīt dzejoļus un paturēt sev kā dārgu mantu, kā svētumu, pie kura lai klusos brīžos varētu kavēties. Šī dzeja bija kā jauns atradums mūsu gara dzīvē, kā jauns **evanģēlijs**.”

VĀRDNĪCA

poliglots – cilvēks, kas prot daudz valodu

evanģēlijs – Bībeles Jaunās Derības četras grāmatas; kādas mācības pamatprincipi

*Priekuļu novada
Liepas pagastā atrodas
E. Veidenbauma
muzejs.*

VĀRDNĪCA

veļas rullis – agrāk mājsaimniecībā izmantota ierīce veļas gludināšanai

dūksnājs – purvaina, staigana vieta

Kalāču mājas klētiņā vasarās bija Eduarda Veidenbauma “darba kabinets”, savukārt klētī esošais veļas rullis bija viņa “darba galds”.

UZZINI VAIRĀK!

www.priekuli.lv/kultura/muzejs

1. Prognozē, kādai jābūt dzejai, lai to gribētos lasīt vai mācīties no galvas!
2. Kuras tev interesantas tēmas varētu atrast šajos dzejoļos? Kāpēc tās tev ir svarīgas?
3. Izveido brīvā formā savu pārdomu pierakstu!
4. Iepazīsti E. Veidenbauma dzejoļus un pārbaudi, kā tavas nojautas vai paredzējums piepildās!
5. Lasi dzejoli un salīdzini reālo pasauli ar sapņu pasauli!
6. Kuri tēli dzejoli simbolizē laimības zemi, kuri – dzīves īstenību?
7. Kurp tiecas E. Veidenbauma domas – uz ideālo vai reālo pasauli?
8. Pārbaudi, cik iedarbīgi E. Veidenbaums izmanto kontrastu paņēmieni!

2. DARBA LAPA

Kā gulbji balti padebeši iet.
Tiem vēlētos es līdzā tāju skriet:
Tur tālumā, tur ziemas nepazīst,
Tur rozes mūžam zied un nenovīst.
Kam veltīgi laimību kāro tu, sirds?
Met projām reiz cerības tumšajā kapā;
No saulainām lejām ir mirstīgais šķirts,
Tam jādzīvo asaru **dūksnājā** slapjā,
Kur dzelži un cirvji bez rimšanas klauz,
Pēc maizes, pēc pārtikas vergi kur kauč,
No stiprākā samīts, vājāks kur lūst
Un asins un sviedri ik dienas kur plūst.

Eduarda Veidenbauma
piemineklis Kalāčos
(autors Laimonis
Blumbergs)

VĀRDNĪCA

pikts – dusmīgs, īgns

9. Sameklē un izraksti no E. Veidenbauma dzejoļa vārdus, kas viņa dzejā ienākuši no ikdienas runas!

10. Novērtē, kā šādi vārdi iederas dzejā! Kāpēc, tavuprāt, dzejnieks tādus izvēlas?

11. Iepazīsties ar dzejnieka domām par dzīvi!

“Mana baznīca ir daba un paša sirds. Cilvēku vārdi svētumu tikai traucē. Vie-
nīgi dabā un sevī nogremdējoties, dievībai var nākt vistuvāk.”

“Gudro cik gudrodams, nekāda mērķa nevar atrast dzīvei, visi ideāli, tuvāk
apskatot, izrādās no tāriem izēsti, un galu galā tev jāpaliek vai nu lopam, kas
nekā nedomā cita, kā tik par ēšanu, jeb pesimistam.”

“Es vēlētos pasauli izcelt no eņģēm un mēģināt pārvarēt sirdēstus, taču tie
pastāv, un es to nevaru, mans posts kļūst lielāks ar katru dienu.”

12. Lasi nākamos dzejoļus un atrodi tajos vārdus, kas apliecina dzejnieka
teikto – viņa domas, noskaņas!

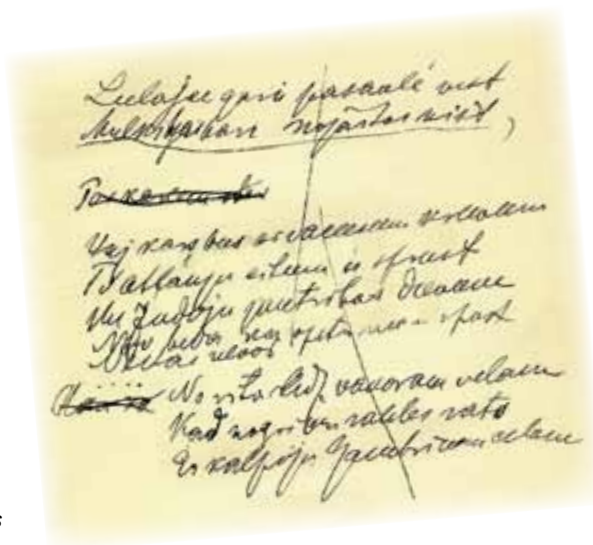
13. Kādiem cilvēkiem nepatiks E. Veidenbauma dzeja?

14. Kāpēc, tavuprāt, dzeju nevar *aprēķināt*?

Kas, staigājot pa košām puķu lejām,
Tik apskaita, cik siena viņas dos,
Lai mani nelasa. Pie manām dzejām
Tik **piktu** prātu viņš sev iemantos.

15. Strādājot ar E. Veiden-
bauma dzejoļu atšķirī-
gajiem variantiem, lite-
ratūrvēsturniece Līvija
Volkova konstatēja, ka
ilgstoši šīs četrindes
otrajā rindā lietots cits
vārds – *apskata*. Izlasi
dzejoli atkārtoti un
secini, kāpēc mudinājums
saskaitīt ir iedarbīgāks
par iespēju tikai *apskatīt*!

E. Veidenbauma rokraksts

16. Kāpēc tiek saukts, modināts svabadais gars?

Mosties, mosties reiz, **svabadais** gars,
 Celies un salauzi kalpības spaidus,
 Atpestī cietējus, klusini vaidus –
 Mosties, brīvības **cēlajais** gars!

Tumšos varmākas zemē triec,
 Svētos **bizuļus** – garīdzniekus,
 Kuri melš krāpdami debesu niekus.
 Ticības **māņus** pie malas liec!

Zemē kungus, kas lepnībā sēž,
 Šķērdīgi putina miljonu sviedrus,
 Zemē kundzības draugus un biedrus,
 Kas savus brāļus spaida un plēš!

17. Kāpēc vārdi *dzīves nozīme* ir likti pēdīnās?

18. Kā tas sabalsojas ar pirmajās divās rindās izteikto apgalvojumu?

19. Kādas atšķirīgas dzīves pozīcijas dzejoli ironiski pretstatītas?

Es domāju, ka pasaulē
 Nav prātīgs it nekas,
 Un mūsu “dzīves nozīme”
 Ir tīrās muļķības.

Bez mērķa cilvēks **blandās** te,
 Par gudrām lietām **spriedelē**,
 Bet galā dumjš ir viss.
 Un vēders – dievs visaugstākais,
 Ikkatris pats sev tuvākais,
 Tiklīdz kā izsalcis.

VĀRDNĪCA

svabadais – brīvais

cēlajais – cēlais

bizuļi (bizmaņi) –
 tumsonības, visa
 reakcionārā simbols

māņi – iedomas,
 īstenībai neatbilstošs

blandīties – klaiņot

spriedelēt – izsacīt
 dažādas domas,
 nenoteiktus
 spriedumus

20. Uz ko E. Veidenbaums mudina, ja dzejoli “Ej un dzenies...” uztver tiešā nozīmē?

21. Pret ko dzejnieks vēršas, ja pamudinājumus uztver pārnestā nozīmē?

22. Novērtē, kāpēc dzejoli izmantota ritma maiņa!

VĀRDNĪCA

cieti likumīgi – šeit:
stingri pēc likuma

ciēnā – ciēnā

grunte (grunts) –
šeit: pamats

Ej un dzenies tik pēc naudas,
Krāp un blēdī tik, cik jaudas,
Rauj no citiem, rauj, kur dabū,
Skaties tik uz savu labu.
Tomēr strādā apdomīgi,
Staigā **cieti likumīgi**.

Valdiniekiem godu rādi,
Lai tie būtu vai nu kādi.
Bagātņiekus turi **ciēnā**:
Līdzēt tie var ļaunā dienā.
Tā tu dzīvo tikumīgi,
Staigā cieti likumīgi.

Būs tev nauda, būs tev vieta,
Dzīves **grunte** droša, cieta,
Cienīs tevi klanīdamies,
Strādās tevīm lādēdamies,
Sodīsi tu likumīgi,
Taisnīgi un tikumīgi.

Nu tu vari palīgsmoties,
Labi vari pamieloties,
Paņemti sievu padevīgu,
Tuklu, dumju, paklausīgu,
Papriecāties likumīgi,
Radīt bērņus tikumīgi.

23. Kārlis Kasparsons, literāts, ārsts un sabiedriskais darbinieks, par savu draugu savulaik zinīgi teicis: “Patstāvīgs domātājs būdams, viņš visos vispārējos jautājumos dzinās iegūties sava paša spriedumu. (..) kas citu domas mehāniski atgreņmo, kas autoritātēm akli pakaļ peld, tos viņš nevarēja atturēties nenicinājis.” Secini, kādas radoša cilvēka iezīmes Eduards Veidenbaums liek pārvērtēt dzejoli “Ej un dzenies...”!

24. Secini, cik iedarbīgi dzejoli izmantots ironiskais jautājums!

25. Pārbaudi, kā Eduarda Veidenbauma dzejas ironiskā pozīcija radoši pār-
mantota 21. gadsimta dzejā!

Īsts filozofs nav pesimists,
Bet dzīvi jautri bauda
Un priecājas, cik jauda.
Vēl mieži laukos kupli briest,
Vēl netrūkst daļas skuķes,
Kam patīk, tas var raizes ciest,
Es labāk guļu puķēs.

26. Kādā ziņā nākamie trīs dzejoļi atšķiras no pārējiem piedāvātajiem?

27. Kādus epitetus E. Veidenbaums izmanto šajos dzejoļos, kuros, *par spīti grūtiem laikiem*, noskaņa ir gaiša un saulaina?

Jau ziediem rotātas pļavas,
Jau dziesmām viļņojas gaiss,
Gaišs zaļums sedz kalnus un gravas,
Klāt maijmēness debešķīgais.

Un saule tik mīļi, tik spoži
Pie skaidrā ziluma mirdz,
Un lapoti meži tik koši,
Un līksmi pukst cilvēkam sirds.

No putekļiem ārā, no dūmiem
Mūs ziedošais pavasars sauc,
Gals bēdām un sirdēstiem drūmiem,
Vēl pasaulē prieku ir daudz.

Par velti ir nožēlot agrākos grēkus,
Kas izlietu ūdeni sasmelt vairs spēj?
Tad labāk ir saturēt dūšu un spēkus
Un cerēt: vēl rudenī labību sēj.
Lai jaunajo stādu sedz aukstajais sniegs,
Tak pavasars atnāks un saule, un prieks.

3.
DARBA LAPA

UZZINI VAIRĀK!

Sameklē un iepazīsti E. Veidenbauma dzejoļus, kas veido komponista Jura Kulakova dziesmu ciklu, – “Reiz zaļoja jaunība...”, “Tumsa un migla...”, “Viss ir joks...”, “Pēc goda, pēc varas...”, “Viens otru par muļķi, par nekrietnu sauc...”, “Es domāju...”, “Vēl desmit, divdesmit gadu...”, “Kad niknas vētras...”!

Noklausies Jura Kulakova dziesmu ciklu un salīdzini, cik iejūtīgs un izprotoš Eduarda Veidenbauma dzejas *lasītājs* bijis komponists.

Ja iespējams, noskaties Latvijas Televīzijas muzikālo filmu “Bet vilciens brauc...”!

Līvija Volkova

“Algebras un ģeometrijas uzdevumi, diferenciāļi un integrāļi, rēbusu, krustvārdu mīklu, šarāžu risināšana un sastādīšana, šaha spēle un pašizdomāta šifra pārveidota slepenā valoda, kādā reizēm sarunāties ar brāli, izteiktā patika uz paradoksiem – tādi un tamlīdzīgi prāta vingrinājumi pavadījuši Veidenbaumu ik uz soļa.”

(Līvija Volkova)

28. Literatūrvēsturniece Līvija Volkova savā pētījumā par Eduardu Veidenbaumu secinājusi: “Dzejnieka prāta un sirds savstarpējās attiecības ir ārkārtīgi sarežģītas.” Salīdzini paša sākotnējās pārdomas par tev nozīmīgo dzeju un savus gūtos iespaidus! Vai piekriti Līvijas Volkovas viedoklim?

29. Kāda filozofiska atziņa par cilvēka dzīvi, tās būtību ietverta Eduarda Veidenbauma dzejolī “Kad niknas vētras dzīvei postu draud...”?

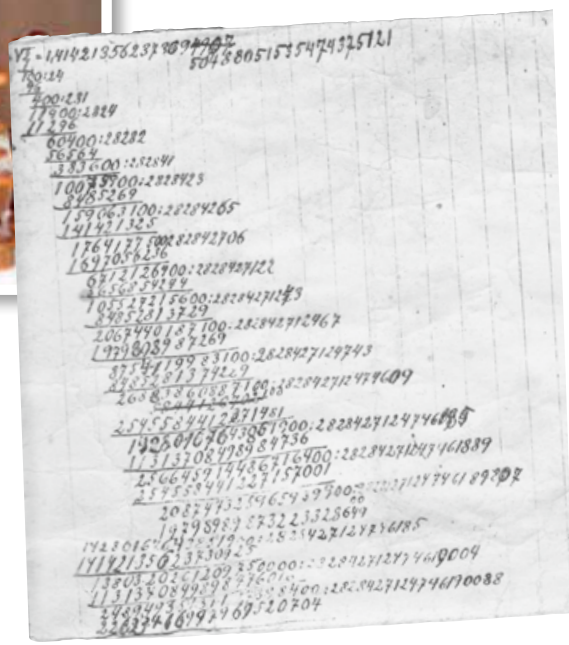

Kad niknas vētras dzīvei postu draud,
Kad skumjās dvēseļe baiļojas un raud,
Kad laimes gaišie brīži zūd un irst,
Kad cerības kā rudens lapas birst,
Tad, cilvēks, iedomā, cik īsais brīdis
Ir laiku mūžībā tavš dzīves sprīdis,
Ka zemes plašums zvaigžņu lielos baros
Ir mazais puteklītis saules staros,
Un, augstāk celts par iznīcības niekiem,
Tev gars būs brīvs no dzīves bēdām, priekiem.

30. Iesaisties topošo domātāju prāta spēlē un formulē, kādi varētu būt trīs galvenie noteikumi LABI NODZĪVOTAI DZĪVEI! Pierakstus veido vai nu dzejoļa formā, vai arī nesaistītā valodā!

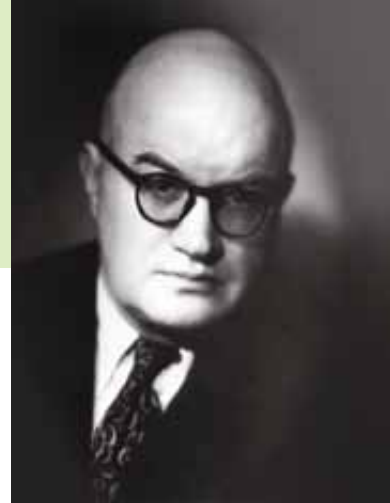

Liecinājums E. Veidenbauma prāta un domāšanas vingrinājumiem rodams muzejā Kalāčos. Tur ir šaha figūriņas, kuras dzejnieks spēlējis. Savukārt pierakstu lapas kopija (kvadrātsakne no skaitļa 2 – līdz 34 cipariem pēc komata) ir ne tikai matemātikas dotību, bet arī milzīgas pacietības pierādījums.

ALEKSANDRS ČAKS

(1901–1950)

Pilsētas un strēlnieku dzejnieks

1. Šīs mazās grāmatiņas ir A. Čaka dzejas pirmie izdevumi 1928. un 1929. gadā. Par ko, spriežot pēc grāmatu virsrakstiem, raksta jaunais dzejnieks?

VĀRDNĪCA

apašs – klaidonis

ērms – dīvainis, āksts

2. Iepazīsties ar ziņām par populāro 20. gadsimta latviešu dzejnieku A. Čaku!

UZZIŅAI

Dzejnieks, prozaiķis, īstajā vārdā Aleksandrs Čadarainis, dzimis Rīgā. Pirmos dzejoļus publicē 1925. gadā. Viņš ir izcilākais 20. gadsimta 20.–30. gadu latviešu dzejas reformētājs, kurš rakstījis modernistiskus dzejoļus par Rīgu un tās cilvēkiem. Ļoti slavēta ir poēma par latviešu strēlniekiem “Mūžības skartie”, kas 1940. gada sākumā apbalvota ar nozīmīgo Annas Brigaderes prēmiju.

Rīgā Čaka vārdā nosaukta iela. Šīs ielas malā, Ziedoņdārzā, atrodas tēlnieces Lūcijas Žurginas dzejniekam veltīts piemineklis, bet kopš 1997. gada Rīgā, Lāčplēša ielā 48/50, ir Čaka muzejs – memoriālais dzīvoklis. Tur dzejnieks dzīvojis no 1937. gada līdz savai nāvei 1950. gadā.

“Jā, bet no kurienes radies autora vārds? (..) Čaks nebūt nav autora izgudrojums, bet gan patapināts no vectēva Jēkaba un pat tēva, kam sākotnējie dokumenti glabā dubultuzvārdu – Čadarainis-Čaks. (..) *čaks* ir apvidus vārds – Lubānas apkaimē par čakiem saucot **ērmus**. Vēl jau ir arī *čaka* – nūja ar liku galu, ar ko *bikstīt*, *čakāt* un *čakarēt*. Un vai gan īstas dzejas sūtība nav urdīt dzīvi, sēt lasītāja dvēselē sapņus un cerēt uz ražu, uz atbalsi?”

(A. Konste, A. Sprogis “Aleksandra Čaka logi”)

3. Kā skaidrota pseidonīma “Čaks” rašanās?

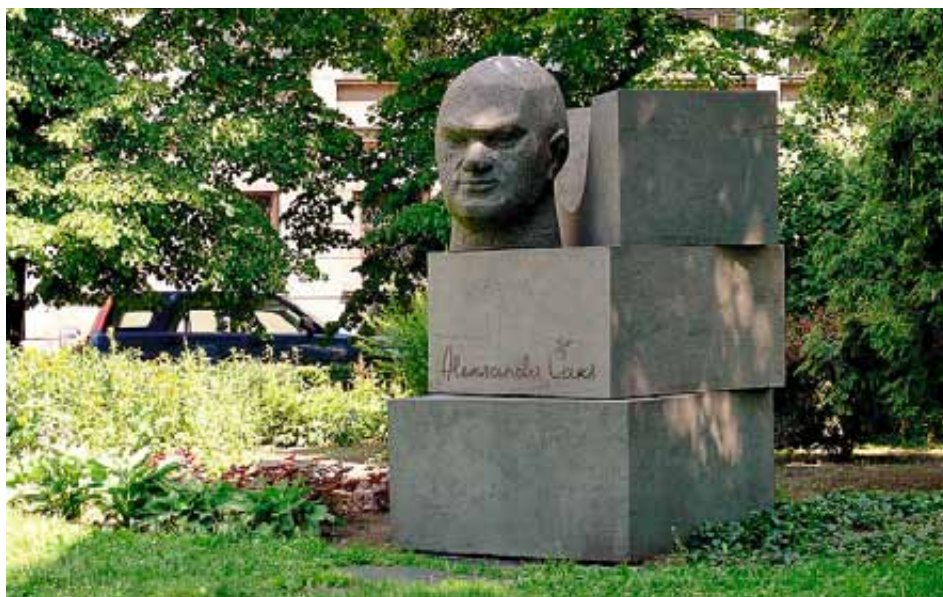
4. Paskaidro, kā citāta pēdējā teikumā atklāta dzejas sūtība!

UZZINI VAIRĀKI!

www.cakamuzejs.lv

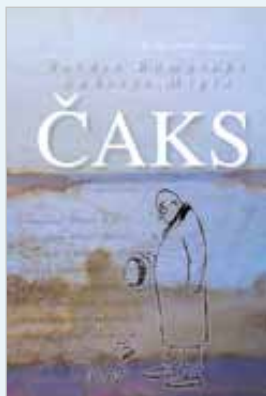

A. Čaka pieminēklis Rīgā,
Ziedoņdārzā (tēlniece
Lūcija Žurgina)

UZZIŅAI

Par Valda Rūmnieka un Andreja Miglas biogrāfisko romānu "Čaks" (2010) autori dzejnieka 110. dzimšanas dienas priekšvakarā 2011. gada oktobrī saņēma A. Čaka balvu. Šo balvu iedibināja 2001. gadā, lai apbalvotu spilgtākos darbus par pilsētas tēmu un popularizētu izcilā latviešu dzejnieka daiļradi.

5. Kāds ir tavs viedoklis par dzejas iedarbi cilvēka dzīvē? Ja nepieciešams, izmanto pārrunās pirms E. Veidenbauma dzejas lasīšanas iegūtās atziņas.

6. Lasi, kā romāna "Čaks" autori pamato apjomīgā darba tapšanu! Ko, tavuprāt, nozīmē "Dzejnieks no Dieva žēlastības", un kāpēc abi šie vārdi rakstīti ar lielo burtu?

"(..) vilinājums uzrakstīt romānu par Dzejnieku no Dieva žēlastības ir dabisks un saprotams. Bet tā ir tikai puse no patiesības. Otra atbilde slēpjas (..) Prāgas profesora Radegasta Paroleka (..) vārdos: "Čaks ir liela latviešu literatūras velte visas pasaules literatūrai." Deviņus gadus pie rakstāmgalda mūs dzina nepadarīta darba sajūta. Vai mēs – latvieši un visi tie, kuri Latviju uzskata par savu vienīgo tēvzemi, – esam izpratuši šo "velti visas pasaules literatūrai"?"

7. Lasi dzejnieka teikto un izsaki savu viedokli par viņa skatījumu uz dzīvi un dzeju! Ko no šā citāta var spriest par dzejnieka raksturu?

"Dzimis un audzis pilsētā, es pilsētu mīlu. Viņas dzīvi un cilvēkus pazīstu labi, tamdēļ arī par viņiem rakstu. (..) grūti par viņiem rakstīt, jo nekādu paraugu es latvju dzejā par to sev neatradu. Savās dzejās es pūlos izteikt pilsētas dzīves un cilvēku iekšējo būtību. (..) Es nevaru pieņemt sev tās mākslinieciskās izjūtas un tos izteiksmes līdzekļus, ko lietājuši pirms manis vecie liriski, apdziedot kluso, jauko lauku dzīvi, zemniekus (..) Man ir savādāka dzīves izjūta, un es mēģinu sev rast citus, lietderīgākus izteiksmes līdzekļus, un mani neuztrauc un neatbaida no viņiem pat tas, ja viņus sauc par huligāniskiem. Var būt, ka tā ar'ir, – to rādīs nākotne." (A. Čaks, 1929)

8. Kas, tavuprāt, varētu būt huligāniski dzejas līdzekļi?

9. Lasi dzejoli “Romantika”! Kas tev šajā dzejolī tēlu un izteiksmes ziņā šķiet neparasts, “huligānisks”?

Romantika

Man dzīves vieta pašos centra mūros,
kur dārzs –
viens puķu pods uz ķebļa istabā
un vāzē pērno viršu liela sauja.

Nav upju lielāku par renstelēm
un ezeru par peļķēm,
kur, saulei sildot,
bradā pagrabbērni.

Tik ir no dabas,
kā kāds apelsīna mizas gabals
uz trotuāra
un redīslaksti sētas mēslu kastē.

Un naktīs
lakstīgalu vietā man zem logiem
čīkst vējā izkārtnes
un kaķi ņaud uz jumtiem.

Bet tomēr mīļš un dārgs,
kā iecerētās tuvums,
šis centrs man
un viņa izlauzītās ielas.

Tur,
logu atvēris,
līdz apnikumam varu
es zvaigžņu vietā vērties gaišās spuldzēs
un sapņos grimt
par cilvēku,
kas visu šo ir cēlis,
lai viss tas kļūtu nepieciešams man
kā pulss,
kā burām vējš,
kā kuģim stūrmanis un skrūve.

10. Izvēlies un nolasi, tavuprāt, visspilgtākās dzejas rindas! Pamato savu izvēli!
11. Izraksti trīs spilgtus piemērus, kā jūtas liriskais “es” savā vidē!
12. Kuri tēli atveidoti un salīdzināti paralēli, un kā tie paspilgtina pilsētas ainavu?
13. Nosauc dzejoļa motīvu un pamato savu viedokli!
14. Kāda ir dzejoļa pamatdoma? Pamato ar citātiem no teksta!
15. Atrodi mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus! Kā tie paspilgtina liriskā “es” izjūtas un vērojumu?
16. Atrodi “nedzejisku” leksiku un pamato, cik tā iederīga pilsētas vides raksturojumā!

IEGAUMĒ!

Brīvā dzeja jeb

verlibrs – dzeja bez atskaņām, ar dažādu uzsvaru skaitu rindā, no prozas teksta tā atšķiras ar dzejolīm raksturīgu dalījumu rindās.

Četrinde

jeb kvarta –

visizplatītākā panta forma ar atskaņām vai bez tām.

Motīvs – dzejoļa vispārināts temats, piemēram, dabas, dzimtenes, laika motīvs utt.

Metonīmija –

tēlainās izteiksmes līdzeklis, kad pārnestā nozīmē uz cieša sakara pamata viena parādība tiek nosaukta citas vārdā. Piemēram, ārsts – baltais virsvalks, kombains – druvu kuģis, daba – "apelsīna mizas gabals" (A. Čaks).

VĀRDNĪCA

astrāls – tāds, kas attiecas uz zvaigznēm, saistīts ar debesīm

*Rīgas vieglais ormanis
20. gadsimta
20.–30. gados*

17. Lasi A. Čaka dzejoļu kopu un atrodi, kuros tēlos dzejnieks vēl atveido pilsētu! Secini, kāds liriskā "es" pārdzīvojums pausts katrā dzejolī!

Patētiskās kvartas

O, jūs, ormaņi mīļie uz stūriem,
Ceļa jūtīs es vienmēr kā jūs!
Nevar būt, ka starp jums un šiem mūriem
Sirds kā peļķe tik ātri man žūs.

Dziesmas ilgi no kakla vēl guldzēs,
Ne tik drīz rietos palodzes sarks,
Ne tik drīz gaisma iezagsies spuldzēs
Un ar atslēgām nāks vārtusargs.

Kāds gan neredzēts mirdzums šais ielās,
Un kā ūdeņi renstelēs skan!
Jā, no jums kā no pasaules lielās
Laikam mūžīgi neaiziet man.

Līdz ar auto un tramvaju zvaniem,
Līdz ar dziesmām, ko akmeņi kliedz,
Sveikas jānes arvien pantiem maniēm,
Ielas, jums, kur no bērņības skriets.

Pat kad gulēšu zārkā un kapā,
Tomēr jutīšu augšā, kur drīkst,
Kā pat lietus krīt bulvāru lapās
Un kā izkārtnes ļodzās un čīkst.

Manai savādai, **astrālai** dzirdei
 Visi soļi, ko trotuārs nes,
 Skanēs pāri vēl krūtīm un sirdij,
 Maigi lulinot kā stabules.

O, jūs, ormaņi mīļie uz stūriem,
 Kioski, kas pār renstelēm stīdz, –
 Kad būs šķiršanās reiz no šiem mūriem,
 Jūs kā svētbildi ņemšu es līdz.

Nāves lapiņas vietā uz pieres
 Kino afišu māte man liks,
 Kur būs teikts – filmā “Skalpētā pierē”
 Spēlē slavenais artists Toms Miks.

Un pie kājām uz spilveņa pleca,
 Tur, kur varoņiem ordeņi rūs,
 Gulēs **zekseri** mani; tos redzot,
 Vieglāk debesīs uzkāpt man būs.

Afišas

Afišas, afišas – pilsētu dvēseles –
 krāsainas, kliepjošas kā dāmu zeķes –
 asiņu sarkanas, melnas un dzeltēnas –
 no katra stūra man, staba un pievārtes
 uzbāžas ciešāk kā pusnaktī netikles.

Afišas, afišas – pilsētu **sakraments** –
 izrāžu, baru un mītiņu kalendārs,
 mīlu es, mīlu jūs
 kā savā **zēnībā**
 kājbumbu, boksu un saldējumvafeles.
 Daudz kas man dvēselei
 tuvs jūsu raibuma
 un burtu rindu spējkontrastiem, lūzumiem.

Afišas, afišas – jūs manas steidzīgās dvēseles
 labākā pavāra grāmata.

VĀRDNĪCA

zekseris –
 metāla poga,
 kas saplacināta,
 tramvajam
 pārbraucot pāri

sakraments –
 simboliska
 dievkalpojuma
 darbība baznīcā,
 kurā ar ūdens, vīna,
 maizes starpniecību
 cilvēks saņem Dieva
 žēlastību

zēnība – bērnība

VĀRDNĪCA

trams – tramvajs

tējroze – rožu šķirne

kairs – kairinošs

ēters – *šeit*: ēteris – bezkrāsains, gaistošs šķidrums ar raksturīgu smaku

Saldējums

Saldējums, saldējums!

Cik reizes **tramā** es
braucis bez biļetes,
lai tikai nopirktu tevi!

Saldējums,
tavas vafeles
izplaukst par naudu
uz visiem pilsētas stūriem,
tavas vafeles
brīnišķi dzeltēnās
kā **tējrozes** bulvāru veikalos,
tavas vafeles
sārtās kā asinis,
kā dāmu lūpas un auto naktsnumurs.

Saldējums,
labākos zekserus
pārdevis esmu par tevi,
retākās markas
ar tīģeriem raibiem kā skatu logs,
ar žirafēm garām un slaidām kā radio torņi.

Saldējums,
tavu vēsumu **kairo** kā **ēters**
esmu es sajutis
asāk
par meitenes lūpām un bailēm,
tu,
manas dvēseles vecuma kalendārs,
tevi mīlot,
es mācījos mīlēt
visu dzīvi un ilgas.

Šovakar

Šovakar gribas man sapņot
par visu, kas augstāks par torņiem.

Skvērā uz sola, –
uz sola, kur garām rūc tramvajs,
vai nejūti smaržas no pļavām
brīnišķi vēras un maigas kā lietus?

Droši tur bērzi
debesīs zilās
stāv balti kā naktskreklos.
Jasmiņi smaržo.
Govis nopūšas kūtīs.
Šķūnišos mazos kā alga
varētu iegrimt tur sienā,
skūpstošā sienā.

Šovakar gribas man sapņot,
tik sapņot
un aizmirst, ka vajaga naudas,
ka pazoles cauras
un rīt
jāatrod darbs.

Rīgai

Uz manas mēles tava elpa lauza,
Un, lai es būtu, puse dota man.
Es esmu tavs no kājām līdz pat skaustam,
Tā gan.

Tev neaiziet no manis prom nemūžam:
Es esmu telpā, kas pār tevi blāv.
Man nomirt lemts uz tavām ielu gūžām,
Lai tad kā sveces spuldzes apkārt stāv.

Laiks manu liķi pārklās ielu smakām
Un man uz lūpām mitru lapu liks.
Pār manu galvu plīvos ielu plakāts,
Un naktīs dūjas man zem rokām migs.

Kad mana miesa iesāks lēni trūdēt
Un manas sulas liepu saknes sūks,
Būs visos parkos tad jau nācis rudens
Un savā kurvī koku lapas plūks.

Tad kāpšu es kā rīta saltā migla,
Kur klusi slēpjas miglā dzērvju balss,
Uz augšu prom aiz zilgmes zilā stikla,
Un tas tad būs mans sabrukums un gals.

Uz manas mēles tava elpa lauza,
Un, lai es būtu, puse dota man.
Es esmu tavs no kājām līdz pat skaustam,
Tā gan.

UZZINI VAIRĀK!

Noklausies A. Čaka
dzejoļus un dziesmas
ar viņa vārdiem
grāmatai A. Čaks.
Domās par tevi
pievienotajos CD!

Noskaties biogrāfisko
multimediju CD
Aleksandrs Čaks!

“ – Man ir tev dāvana... – klusi, pēdējiem spēkiem teica Saša, izvilka dzejoli, uzrakstīja skaistiem, apaļīgiem burtiem – Angelikai Blauai dzimšanas dienā – un pasniedza dzejoli.

Angelika izlasīja dzejoli un nobālēja.

– Saša... – vārdus meklējot, viņa uztraukti un priecīgi čukstēja. – Ak Dievs, Saša... Vai saproti, ko tu esi uzrakstījis?!

Angelika raudzījās uz Sašu – bijīgi kā bērns, kurš pirmoreiz ieraudzījis jāņtārpiņu (...).”

(V. Rūmnieks, A. Migla. “Čaks”)

19. Kā liriskais “es” jūtas pilsētā? Raksturo tā pārdzīvojumu!

20. Atrodi dzejoļa tekstā trīs spilgtākos liriskā “es” izjūtu izpausmes piemērus! Pamato, kāpēc tev tie šķiet spilgti!

21. Kurus raksturīgus mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus A. Čaks izmanto dzejolī?

18. Lasi dzejoli “Atzišanās” un nosauc dzejas motīvu! Vēro, kuros tēlos raksturota pilsēta!

Atzišanās

Miglā asaro logs. Ko tur liegties, nav vērts:
Tikai tevi es mīlējis esmu. –
Kādā dīvainā sulā savas lūpas tu mērc,
Ka tās kvēl ar tik sarkanu dvesmu? –

Tur, kur bulvāri kūp, tevi satiku reiz
Un vairs nezinu miera ne mirkli. –
Uz tā stūra, kur lūdz naudu ubags sev greizs,
Mani samīs drīz ilgas kā zirgi.

Vai tā diena vai nakts, ielās klistu viens pats,
Rauju lapas no kokiem un ceru,
Ka uz kādas no tām būs tavš skūpstš vai tavš mats,
Bet – tās tukšas es notekās beru.

Tad es veros tāpat visos logos, varbūt
Tavas acis tur redzēšu spīdam,
Bet man cerību putni tikai smadzenēs zūd,
Jūtu mirkļus tik mūžībā krītam.

Kur tu esi, mans draugs?... Vai tai blāzmā, kas kūst
Man no vientuļā mākoņa sejā?...
Jeb no tevis man tik kā šīs ilgas, kas lūst
Manā asā un satrauktā dzejā?

Miglā asaro logs. Ko tur liegties, nav vērts:
Tikai tevi es mīlējis esmu. –
Laikam asinīs manās savas lūpas tu mērc,
Ka tās deg ar tik sarkanu dvesmu?...

22. Atrodi un izraksti A. Čaka dzejas kopā, sākot ar dzejoli “Romantika”, sajūtu gleznas (redzes, dzirdes, taustes, ožas, garšas) un pamato, kādas izjūtas tās tevī izraisa!

23. Uzraksti 10–12 rindu garu atradumu dzejoli, izmantojot mācību grāmatā ievietotos un citus A. Čaka dzejoļus!

24. Uzraksti radošu darbu par kādu sev īpaši mīļu priekšmetu, izmantojot A. Čaka mākslinieciskos paņēmienus – sajūtu gleznas un parastu lietu poetizēšanu!

25. Iemācies sev interesantu A. Čaka dzejoli un izteiksmīgi norunā to klasē!

Poēma par Brīvības cīņām un latviešu strēlniekiem

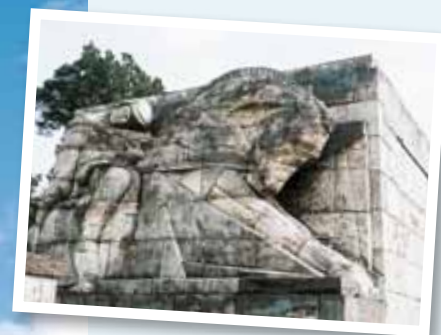

*Brīvprātīgie
latviešu
strēlnieki
1915. gadā*

*Poēmas "Mūžības
skartie" 1. daļa iznāca
1937. gadā, otrā –
1939. gadā.*

UZZIŅAI

1936. gadā Rīgā Mežaparkā atklāts tēlnieka Kārļa Zāles Brāļu kapu komplekss, kas veltīts Latvijas Brīvības cīņās (1915–1919) kritušajiem karavīriem. Kapos guldīti ap 2000 varoņu, no kuriem aptuveni 200 ir nezināmi. Ansambļa centrā – Mātes Latvijas skulptūra.

VĀRDNĪCA

sprediķis – diev-vārdi, ko dievkalpojuma saka mācītājs

Piņķi – apdzīvota vieta netālu no Rīgas Babītes novadā

Strēlnieku komandieris pulkvedis Jukums Vācietis (1873–1938)

1. Lasi poēmas “Mūžības skartie” fragmentu “Sprediķis Piņķu baznīcā” un raksturo, kurus Latvijas vēstures un tā brīža tautai svarīgus jautājumus tas skar!

Sprediķis Piņķu baznīcā

1916. gada 17. jūlija rītā 5. Zemgales latviešu strēlnieku bataljons ceļā uz Smārdes iecirkņa fronti, kur gatavojās ievērojams krievu armijas uzbrukums, iegriezās Piņķu muižā. Šeit plkst. 3 pēc pusdienas pulkvedis Vācietis, bataljona komandieris, noturēja Piņķu muižas vecajā, 1662. gadā celtajā Nikolaja baznīcā savu slaveno dievkalpojumu.

Pulkvedis no ģērbkambara iznāk,
Kancelē kāpj lēniem, stingriem soļiem. (..)
Ko tam sacīt savai kara draudzei,
Saviem kvēliem zemgaliešu vīriem,
Kādus vārdus vēl pirms kaujas bilst tiem?
Varbūt puse rīt jau nebūs dzīva.
Tikai viņu dvēseles kā pūkas
Maldīsies virs purva sūrā gaisa. (..)

Un tad stāv viņš kancelē virs visiem,
It kā mūžam likts jau tur no gala.
Pierē plaisa. Lūpās visi mūži.
Abās rokās divas karstas dūres.
Zobens likts pie altāra kā krusts tam. (..)

Un viņš jūt, kāds dīvains, smeldzošs siltums
Tā kā kaisla, sārta rožu smarža
Velvēm cauri neredzami elpo,
Plūst uz viņu, plūst un kāpj caur audiem
Karstiem viņņiem, reibinošu tvanu,
Plūst no dūkstīm, akmeņiem un putniem,
Zvēru elpām, lopu valgiem purniem;
Plūst no miesām, kas jau sen zem zemes,
Un no tām, kas tikai te vēl dzīvos, –
Atņem viņam visu seno vārgmi.
Dvēsele kļūst atkal karsta sēkla.
Asinis kā lielas, mulsas saules
Kāpj līdz mēlei, grib tur kļūt par vārdiem. (..)

Tagad zin ko teikt viņš kara draudzei.
Asinis uz mēles top par vārdiem,
Stājas rindās, ceļas lielos pulkos.

2. Raksturo pulkveža J. Vācieša sprediķa saturu!
3. Kas emocionāli mobilizē strēlniekus gaidāmajai smagajai kaujai?
4. Kāda nozīme tam, ka pulkvedis izvēlas teikt uzrunu saviem strēlniekiem baznīcā?

– Zemgalieši, lūkojiet šo gleznu,
Svēto gleznu velvju iedobumā, –
Rāda viņš ar savu strupo pirkstu.
Balss kā bazūne skan biezās mūros.

– Kristus tur virs ūdeņiem kā smiltīm
Iet un negrimst, tāpēc ka viņš tic sev,
Savam garam, darbam, ko viņš dara.
Ticiet jūs, un arī nenogrimsit,
Neatslīksit nebūtībā otrreiz,
Kur jau bijāt simtiem, simtiem gadu.

Savam spēkam, zemgalieši, ticiet,
Savam naidam, savai izturībai,
Savām tiesībām un slēptai laimei.

Akmenis, uz kā jūs stāvat, – jūsu,
Katra puķe, ko jūs redzat, – jūsu,
Koki, zāle, visa zeme – jūsu,
Debess augšā, telpa apkārt – jūsu
Tā kā acis, plecs un cietā plauksta,
Sūrsme, ko jūs savās sirdīs jūtat.
Tikai ticiet! Un šie mūri, velves
Un es pats ar visu sevi – jūsu.
Tikai ticiet, zemgaliešu vīri,
Tad ir nāve nebūs vairs par grūtu.

No zemzemes jūsu tauta ceļas,
Tumsa lobās nost no viņas plakstiem,
Pirksti attirpst, ceļos rodas siltums,
Un uz lūpām elpa aug kā brīns.

Irdnes druskas matos kļūst par gaismu,
Krūtis izdzer pasauli kā olu.
Delnas, kur uz mūžiem bija gūlies
Visu darbu sarecējis smagums,
Tagad ceļas līdzī putniem saulē.

No zemzemes jūsu tauta ceļas,
Bet bez asinīm tai neuzcelties,
Jūsu asinīm un jūsu kvēles:
Tas ir zieds, kas viņas sirdi glabās,
Stiprums lielais, kas to kopā turēs
Vienmēr, mūžos. Zemgaliešu vīri,

Piņķu baznīca

5. Kādas paralēles pulkvedis redz Kristus tēlā un strēlniekos?
6. Kādas strēlnieku komandierim raksturīgas personības iezīmes tu saskati pulkveža Jukuma Vācieša tēlā? Pamato ar piemēriem no teksta!
7. Kurus raksturīgus māksliniecišķās izteiksmes līdzekļus A. Čaks izmanto poēmas fragmentā?

Andrejs Auzāns
(1871–1953),
7. Bauskas strēlnieku
pulka komandieris
Brīvības cīņās,
pulkvedis, vēlāk
generālis

Rītu kauja. Atkal. Bet jūs zināt:
Cīņā iet ir brīvu vīru daļa,
Cīņā mirt ir brīvu vīru daļa,
Lai pēc tam kā dzīva, liela elpa
Augšup celtu visu savu tautu. – (..)

Visiem prāti dziļās jausmās pārplūst:
Latvju strēlnieks ies un savu sagūs.
Sauli noraus sev kā zelta vārpu
Un ar durkli izdzīs savu vagu; (..)

Paņems pasauli kā arklu rokās,
Lemess nozibēs līdz bezgalībai, –
Tikai tas, kas dzimis lielās mokās,
Pieder mīlestībai.

8. Lasi latviešu strēlnieku komandiera Andreja Auzāna vārdus biogrāfiskajā romānā “Čaks”!

“Nav liela māka uzrakstīt labu grāmatu, ja Dievs tev devis talantu, es tā domāju. Bet – savu dvēseli atdot, savu dziļāko cieņu un mīlestību pavērt mums, latviešu vecajiem strēlniekiem, – tur jābūt kam vairāk par talantu. Tu, Čak, to esi darījis, mēs noliecām galvu tavā priekšā un lūdzam Dievu, lai tev veicas nākamās grāmatas rakstīšana!”

Kāda attieksme pret A. Čaka poēmu par strēlniekiem tajos pausta?

9. Atrodi un izraksti, tavuprāt, šī poēmas fragmenta emocionāli spēcīgākās rindas! Pamato savu izvēli!

10. “Mūžības skarto” pirmizdevuma mākslinieks gleznotājs Niklāvs Strunke biogrāfiskajā romānā “Čaks” par dzejnieka veikumu literatūrā saka: “*Kad tu, Saša, raksti – “tie ir latviešu strēlnieki, kuru nekad nebūs vairs”, tu īstenībā raksti par sevi. Jā, jā, nepurini galvu, bet klausies! To pašu var teikt arī tā – te sēž mūžības skartais dzejnieks Aleksandrs Čaks, kura nekad nebūs vairs! (..) Par vienreizīgumu! Par Čaku!*” Izskaidro A. Čaka strēlniekiem veltītos vārdus “mūžības skartie” un pamato, vai arī pats dzejnieks, tavuprāt, tos ir pelnījis!

11. Ar kuru Latvijas vēstures notikumu saistāmi pēdējie poēmas fragmenta vārdi: “*Tikai tas, kas dzimis lielās mokās, Pieder mīlestībai.*”?

12. Uzraksti pārdomu darbu “Mūžības skartais dzejnieks A. Čaks” un pamato savu viedokli ar raksturīgo viņa dzejā, izmanto citātus un tev zināmo par viņa darbiem un personību!

13. Ja iespējams, noskaties latviešu spēlfilmu “Rīgas sargi” un uzraksti strēlnieku raksturojumu, atklājot strēlnieku kopīgās iezīmes filmā un A. Čaka poēmas fragmentā!

Gleznotājs Niklāvs
Strunke (1894–1966)

KLĀVS ELSBERGS

(1959–1987)

UZZIŅAI

Klāvam Elsbergam vienmēr būs tikai 28 gadi. Dzimis Rīgā rakstnieces un tulkotājas Vizmas Belševicas ģimenē. Gājis bojā mīklainos apstākļos īsi pirms Trešās atmodas. Viņš ir ievērojams 20. gadsimta 80. gadu jauno dzejnieku paaudzes pārstāvis. Šīs paaudzes dzejai raksturīgs sarunvalodas, ikdienas runas, jauniešu **slenga** izmantojums, kas saukts arī par “pilsētas bērnu” dzīves izjūtu (daļa dzejnieku dzimuši un auguši pilsētā) un atspoguļo padomju cilvēku nebrīves noskaņojumu. Tas brīžam dzīvi padara **absurdu**, tāpēc šāda dzejas valoda uzskatāma par protesta veidu.

1. Lasi K. Elsberga dzejoļu fragmentus! Ko, tavuprāt, jūt un domā dzejnieks, kurš atstājis šādu *vizītkarti*?

- ◆ rūgts ir ne tikai analģīns
bet arī dzīve ziniet
- ◆ kāpēc gan dzīve kas ir tik skaista
reizēm ir tāda maita
- ◆ redzi
tur aizlīda Laiks
kā milzīga žņaudzējčūska
- ◆ kungi – mans gadsimts ir miris
- ◆ Mēs esam tīnišu vētrasputni
izteicam vārdos ko viņi ar frizūrām
- ◆ es ražuju dzejas vielu
- ◆ zinu ka zvaigznes
neviens Klāvam nenesīs
jāpūlas pašam
un tas ir pa pirmo

2. Kas tevi pārsteidz (izbrīna, sajūsmina, kaitina utt.) K. Elsberga dzejas valodā un leksikas izvēlē?

3. Kāda ir dzejnieka attieksme pret tēloto laiku un savu dzīvi tajā?

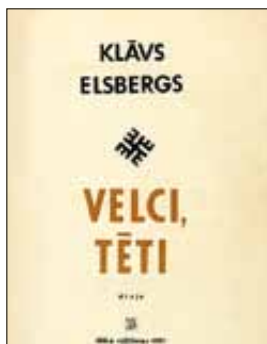
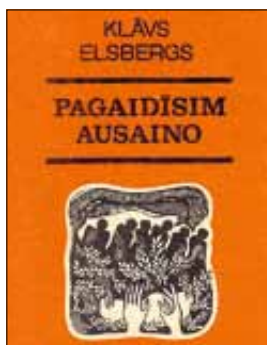
VĀRDNĪCA

slengs – neliterārā leksika, ko lieto noteiktas sociālās grupas pārstāvji

absurds – bezjēdzīgs, izkropļots

K. Elsbergs ar dzīvesbiedri Irēnu un dēlu Matīsu

4. Iepazīsties ar ziņām par dzejnieka K. Elsberga personību un izmanto tās viņa dzejas lasīšanā!

“Kā jau Mežāža zīmē dzimušais – fanātisks vīrs un tēvs. Viņa ietekmē mūsu jaunie dzejnieki vairs nevelta mīlestības dzejoļus daiļām svešniecēm vai mīļākām, bet likumīgām sievietēm. Populārs kā estrādes zvaigzne. (..) Apveltīts ar visām līdera īpašībām, izņemot vienu – viņš nebija runātājs. Bet runātāju mums tāpat daudz. Klāvs bija darītājs – pāri cilvēka spēkiem. (..)

Dzejoļus rakstīt Klāvs sāka ap četrpadsmit gadiem. Man viņš to nesacīja, nekādus padomus un vērtējumus neprasiņa. Zināju tāpēc, ka viņa istaba allaž bija piemētāta ar dzejoļu uzmetumiem. Bet, tā kā viņš pats neteica, es drīkstēju neko nezināt un klusībā cerēt, ka pāries, jo neviens nevēl savam bērnam grūtu dzīvi. Un kas ir grūtāk, kā godīgam dzejniekam būt Padomju Savienībā?”

(Klāva Elsberga māte, rakstniece Vizma Belševica)

“(..) tam, kurš turpinās Klāvu (ja dzejā iespējams kādu turpināt), – tam šobrīd ir piecpadsmit gadu. Vai pieci. Vai varbūt viņa vēl vispār nav. No mūsu paaudzes laikam neviens nespēs būt tik labs cilvēks. Mēs nespēsīm dzejā stāvēt pāri savas personīgās dzīves un sadzīves problēmām tā, kā to prata Klāvs.”

(Klāva Elsberga paaudzes dzejniece Amanda Aizpuriete 1988. gadā)

UZZIŅAI

K. Elsbergs 1982. gadā beidzis universitātes Svešvalodu fakultātes franču valodas nodaļu. Viņš ne tikai rakstījis dzeju (pirmais krājums “Pagaidīsim ausaino” iznāca 1981. gadā), bet arī tulkojis no franču, angļu un krievu valodas. Piemēram, populārs izdevums ir viņa atdzejotais franču dzejnieks Gijoms Apolinērs (“Gājiens”, 1985), amerikāņu rakstnieka Kurta Vonnegūta romāna “Lopkautuve Nr. 5” tulkojums (1987).

Dzejnieks teicis, ka visvairāk viņu sajūsmina un aizkustina labas attiecības starp cilvēkiem, bet satrauc “mūsu bērnu liktenis (..), zemeslodes liktenis”. Nozīmīgs ir K. Elsberga darbs brīvdomīgajā padomju laika žurnālā “Avots”, par ko pats saka: “Avotā” vajadzētu būt (un rādās, ka būs) labai prozai un dzejai, (..) lecīgai publicistikai un strīdiem par kultūras gaitu.” Par savas paaudzes dzejas uzdevumu viņš atzīst: “Dzejai jāpārsteidz, jāapbur ar fantāziju, **epatāžu**. (..) dzejā ir stipri par maz spēles, azarta.” Mīļākie dzejnieki latvieši literatūrā – Ojārs Vācietis, Knuts Skujenieks, Jānis Rokpelnis.

Krājumu “Velci, tēti”, kas iznācis pēc K. Elsberga nāves, sastādījis viņa dzīvesbiedre dzejniece un tulkotāja Irēna Auziņa. Savukārt brālis dzejnieks un tulkotājs Jānis Elsbergs izveidojis K. Elsberga darbu trīs sējumu izlasi.

No 1987. līdz 2003. gadam ar pārtraukumiem pavasarī tika piešķirta K. Elsberga literārā prēmija kādam jaunam dzejniekam par aizvadītā gada labāko pirmo dzejas vai atdzejas grāmatu. Šīs prēmijas laureāti ir šodien populāri dzejnieki Edvīns Raups, Anna Auziņa, Inga Gaile un citi.

Dzejniekam nozīmīga bija ne tikai laba literatūra, bet arī basketbols, mūzika, īpaši viņu aizrāva 20. gadsimta 60.–70. gadu angļu popmūzikas grupas “Bitli” daiļrade.

UZZINI VAIRĀKI

20. gs. 60. un 70. gadu populārā angļu popmūzikas grupa “Bitli” (Džons Lenons, Pols Makartnijs, Džordžs Harisons un Ringo Stārs)

5. Apkopo izlasīto informāciju par K. Elsbergu un secini,

- ko nozīmē būt dzejniekam Padomju Savienībā;
- kuras personības iezīmes raksturīgas K. Elsbergam;
- kurās jomās latviešu literatūrā un kultūrā viņš darbojies;
- ko viņš uzskata par savas paaudzes dzejas uzdevumu!

6. Lasi dzejoli “Pļavnieku bērzi” un raksturo savu pirmo iespaidu par dzejoļa saturu un izteiksmi!

Pļavnieku bērzi

man ļoti žēl
bet **Pļavnieki** ir tāds
kā hotelis
kur milzums mīkstu **cisu**

un es kā viesis
apkārt vazājos

kā sasadzēries dzelzsbetona **misu**

brauc **maisīklas**
pa Kazakova ielu
un tvertnēs lēni
jaucas drūmais betons

nē puīšlīt
tu labāk nevaicā
kamdēļ es birztaļā
pa galvu kaklu metos

man ļoti žēl
bet labākais no visa
kas manā dzīvoklī
ir skats uz dažiem bērziem

tie dullie aug vēl
dullie tiešām aug
tur ganās večiņas ar saviem mazmazbērniem
un dvēse avarē
un **dogi** dzejas grauž

mazs runcītis par mūsu laikiem pauž

4.
DARBA LAPA

VĀRDNĪCA

epatāža – modernajā literatūrā iecienīts saskarsmes veids ar lasītāju, uzmanības piesaistīšana, pārsteidzot un izaicinot ar netradicionālu dzejas vārdu un tēlainību

VĀRDNĪCA

Pļavnieki – padomju laikā uzcelts Rīgas dzīvojamo namu rajons ar standartveida apbūvi, kur dzīvoja dzejnieks ar ģimeni

cisas – gulvieta

misa – rūgstošs dzēriens

maisikla – šeit: javas jaucējs celtniecībā

dogs – lielu suņu šķirne; angļu izcelsnes barbarisms jēdziena “suns” apzīmēšanai

Liriskais "es" ir nedaudz skeptisks, nedaudz ironiski noskaņots jauniešs, kurš vēl tālu no pilnības un labi apzinās savus trūkumus. Šis cilvēks cer un tic ideālu atdzimšanai – mīlestības un cilvēku savstarpējo attiecību ideālu atdzimšanai."

(*Klāvs Elsbergs*)

"Viņa pamatin-
tonācija ir liriska
ironija, kas nepār-
aug žultainā tiesāt-
gribā (..)"

(*Dzejnieks Knuts
Skujenieks*)

"(..) tā ir dzeja,
kas ietver sevī arī
"dzīves prozu". (..) Elsberga dzejoļi bieži atgādina mazas ironiskas novelītes vai "situācijas" (..), izbrīnu un neizpratni atstājot lasītājam."

(*Literatūrkritiķis
Guntis Berēlis*)

7. Atrodi, tavuprāt, svarīgākos dzejas tēlus un pamato savu izvēli!
8. Kāpēc liriskais "es" Pļavniekos jūtas *kā viesis, kā sasadzēries dzelzsbetona misu?*
9. Par ko, tavuprāt, liecina darbības vārdi *vazāties, mesties, ganīties?*
10. Novērtē epiteta *dullie* nozīmi liriskā "es" izjūtu atklāsmē!
11. Kādu attieksmi pret tēloto vidi pauž betona, dabas un dzīvnieku tēlu sasaiste dzejolī?
12. Kāpēc, tavuprāt, divreiz atkārtota frāze *man ļoti žēl?*
13. Raksturo dzejoļa leksiku un secini, pie kuriem leksikas slāņiem tā pieder!
14. Kurus mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus tu dzejolī saskati?
15. Kas īpatnējs dzejoļa interpunkcijā?
16. Kā sauc šādu dzejoļa panta formu?
17. Izmantojot G. Bereļa un K. Skujenieka viedokli un paša pārdomas un izjūtas par K. Elsberga dzeju, formulē dzejoļa galveno domu, sasaistot to ar virsrakstu!
18. Kā dzejolī "Pļavnieku bērzi" paustās izjūtas sasaucas ar K. Elsberga dzejoļu fragmentiem 27. lpp.?
19. Salīdzini K. Elsberga un A. Čaka pilsētas tēlojumu!
20. Lasi K. Elsberga dzejoļu kopu un raksturo viņa dzejas liriskā "es" izjūtas un pārdomas par savu laiku un vietu, un cilvēkiem pasaulē!

redzi
tur aizlīda Laiks
kā milzīga žņaudzējčūska
naktīs
tas guļas mums virsū
un ilgi un prasmīgi žņaudz
mēs novecojam
bet naktīs
jo dienā tas nebūtu vēlams
mēs redzētu kā tas notiek
pat mums
tas būtu par daudz

Eu, Rīga, azote siltā –
kad ledainie vēja pirksti
iespraucas tevī
dziļi,

mums visiem ir jānodreb.

Tas atkal ir sliktais laiks,
un, vīsties vai nevīsties, skumji,
un, nīsties vai nenīsties, sazin,
kā labāk.

Virš Daugavas migla. Un līst.

It kā vasaras nebūtu bijis,
it kā nebūtu viņas pēdu
siltajā zemē starp tavām krūtīm.
Nopūtas tikai. Un šķavas.

Eu, Rīga, azote siltā –
kad mani ledainie pirksti
atkal rakņāsies tevī,
nesit man pārāk stipri.

tāds nu ir mūsdienu dzīves
nesimpātiskais vaigs

jezga un izpriecas lētas
nemanāmi iet laiks

cepeši krīt no gaisa
nav elpas un riteņi griežas

šis laiks ir automātiskās durvis
neviens lai tām nepiespiežas

nekad nav bijis tik viegli
iz dzīves vilciena krist

bet negribas ātri aiz logiem
atkal var mainīties viss

tā tomēr nav taupīšanās
bet istākais apjukums

mums pašiem nekad nav laika
atskatīties uz mums

IEGAUMĒ!

Alegorija – mākslinieciskās izteiksmes līdzeklis, kad visa tēlotā parādība jāsaprot pārnestā nozīmē

Groteska – viens no satīriskā tēlojuma veidiem, māksliniecisks kādas parādības apzināts izkropļojums

VĀRDNĪCA

kretīns – *šeit*: vienkāršrunas vārds, kurā nosaukts cilvēks, kas tiek nievāts kā nelīdzvērtīgs

kleins – liks, mazattīstīts

mānija – slimīgi uzmācīga ideja

mazie gulbiši – norāde uz krievu komponista Pētera Čaikovska populāro baletu “Gulbju ezers”, kurā ir melodiskā un graciozā “Mazo gulbišu deja”

grafomānija – slimīga tieksme uz tukšu, liekvārdīgu, netalantīgu rakstīšanu

tvirts – vingrs, raits

21. Lasi 1983. gadā uzrakstīto dzejoli “Kretīnu deja” un novērtē virsrakstā ietvertu domu, attieksmi pret savu laiku! Kā tajā izpaužas alegorija un groteska?

Kretīnu deja

laimīgi atkal
pie loga es smejos
manā dārzā
kretīni dejo

viņi to labāk
par normāliem māc
viņiem tas iznāk
patiesāk

umpapā umpapā
kretīni dejo
umpapā tralalā
stāvu un smejos

kretīni dejo
dienu un nakti
es tik stāvu
un situ takti

kleinajām kājelēm
baleta **mānija**
mazo gulbišu
grafomānija

pagalmā manā
ir purvelis maziņš
pazūd jau umpapā
kretīni dažī

pasaulē tomēr
ir kretīnu daudz
citi nāk vietā
ar mašīnām brauc

umpapā umpapā
kretīni dejo
umpapā tralalā
stāvu un smejos

komplimenti
smaržo kā spirts
cik labi tev iznāk
cik solītis **tvirts**

kleinajām kājelēm
baleta mānija
mazo gulbišu
grafomānija

daži ar kuriem
es aprunājos
teica ka tas vēl
tik mēģinājums

īstenā deja
pēc gadiem būs
pie sava loga
es ielūdzu jūs

UZZINI VAIRĀK!

Grupai “Pērkonis” ir dziesmas ar K. Elsberga vārdiem, to skaitā – “Kretīnu deja”

22. Lasi dzejoli “vai atceries mīlā” un novērtē, ar ko tā saturs atšķiras no iepriekš lasītajiem!

vai atceries mīlā kā es toreiz laidu
maigu plaukstu pār tavu smaidu

tu nemaz nekustējies pati
vējā vien kustējās tavi mati

un **mijkrēslī** šūpojās ābeļu zari
tāpat kā **floksis**
ko tu bijī skārusi

pirms mana glāsta
tas **mēlais** floksis
kas palika neplūkts

tas atvadu zieds

vai tad mēs varējām iedomāties
ka gaišajos mākoņos
lietus var krāties

es gribu ar tevi aprunāties
bet ceļā lietus
man šalkodams list

kur gan tu slēpies
un kā tev var klāties
kas bijīgi noliecis galvu
tev klāt ies
tam būs jāiet
caur krēslainu dārzu
caur mūsējo
pārkāpjot floksi
un naktī

VĀRDNĪCA

mijkrēslis – krēsla

floksis –
daudzgadīga dārza
puķe ar baltiem,
violetiem, rozā vai
sarkaniem ziediem

mēļš – tumši zils ar
violetu nokrāsu

23. Par kādu dzejoļa motīvu liecina tā sākums? Izskaidro dzejoļa galveno domu!

24. Kuri tēli un mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi palīdz uztvert noskaņu un galveno domu?

25. Lasi dzejoli “Neatvadīsimies” un raksturo tā noskaņu!

Neatvadīsimies

rūgts ir ne tikai analģīns
bet arī dzīve zīniet
nevajag zaķi nesteigsimies
neatvadīsimies
asara zirnekļa tīklā
tāds ir mans liktenis zīniet
bet nevajag notraukt vienalga

neatvadīsimies

Komponists Juris Kulakovs

E A^bm E
A^bm² G^b2
E^b D^b
Rūgts ir ne ti-kai analģīns, bet
E^b H
bet a- rī dzi-ve zi-niet nevajag za-ķi ne-steig-si-mies
1. A^bm 2. A^bm
ne-at-va-dī-si-mies ne-at-va-disimies
H D[#]m A[#] G[#]m G[#]m F[#] H
a-sa-ra zirnek-ļa tīk-lā tāds ir mans likte-nis zīniet bet
E D[#] E D[#] E A^bm
ne-va-jag no-traukt vienalga ne-at-va-dī-si-mies

26. Ja iespējams, noklausies J. Kulakova dziesmu “Neatvadīsimies” un secini, kā muzikālais skaņējums papildina tavus lasītāja iespaidus!

27. Kādas atziņas par cilvēku attiecībām tu atrodi dzejoļos “vai atceries mīlā” un “Neatvadīsimies”? Dalies pārdomās ar klasesbiedriem!

28. Lasi dzejoli “Kad jūsu ausainie skums” un raksturo tā noskaņu!

Kad jūsu ausainie skums

kad jūsu ausainie skums
es atlidošu pie jums

kad lapas no kokiem birs
kad zāle klusītēm mirs

kad naktis kļūs bezgalīgas
un dienas būs nemīlīgas

kad dzīve no sāpēm raudās
kad nebūs ne kripatas naudas

ko astoņus kustoņus pirkt
kad cerības peļķēs mirks

būs ausainie kopīgi mums
es atlidošu pie jums

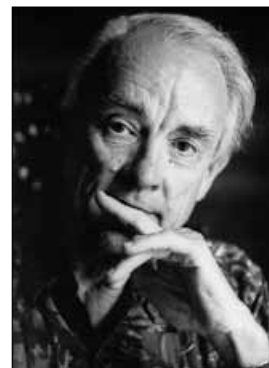
“Ausainais (..) – tā ir šodienas dzejnieka bērnība, viņa pusaudža gadi – bez kariem, revolūcijām, represijām. Bet ar klasesbiedra traģisko nāvi, atomkastrofijas draudiem. (..) Ar labu literatūru mājās un pēcāk studijās. Ar jaunatnes modēm un elkiem, kas pieaugušajiem šķituši blēņas. (..) ausainais – tas ir atskaites punkts grūtajā, sarežģītajā eksistencē. Bet šī draudzība ar ausaino nav **infantila** – tajā ir jūtams pašironijas lādiņš.”

(Dzejnieks Knuts Skujenieks)

29. Raksturo savas izjūtas par ausainā tēlu un salīdzini tās ar K. Skujenieka domām!
30. No kura autora aizgūts astoņu kustoņu tēls, un kā tas papildina šā dzejoļa izpratni?
31. Kādu papildu emocionālo noskaņu dzejolis iegūst, zinot, ka dzejnieka vairs nav mūsu vidū?
32. Kas līdzīgs A. Čakam, un kas atšķirīgs no viņa ir K. Elsberga dzejas noskaņai un valodai?
33. Izlasi trimdas dzejnieka Gunara Saliņa K. Elsbergam pēc nāves veltīto dzejoli! Kādas domas par K. Elsberga dzejnieka un cilvēka likteni tajā iesaustas?

VĀRDNĪCA

infantils – bērnišķīgs

Trimdas dzejnieks Gunars Saliņš (1923–2010), dzīvojis Ņujorkā

VĀRDNĪCA

kamieši – pleci

doki – celtnes ostā, kurās remontē kuģus

Taimskvērs – Ņujorkas simbols, ielu krustojums, kas izveido plašu laukumu Manhetenā un ir viens no visvairāk apmeklētajiem tūrisma objektiem

Brīvības statuja – viena no ievērojamākajām statujām pasaulē, Ņujorkas un ASV simbols, kura atrodas Liberti salā pie Ņujorkas ostas. Atklāta 1886. gadā.

Elles ķēķis – latviešu jauno trimdas dzejnieku un mākslinieku modernistu neformāla apvienība 20. gs. 50.–60. gados Ņujorkas lopkautuvju un gangsteru rajonā Manhetenā (dzejnieki Linards Tauns, Gunars Saliņš u. c.)

Klāvam Elsbergam

Tu krizdams esi pārgāzies šķērsām
pāri pār Rīgu
Tu krizdams esi pārgāzies šķērsām
pāri pār Latviju
Tu esi pārgāzies pāri pār Atlantijas okeānu – Tu guli
ar kājām Dubultos
ar **kamiešiem** Ņujorkas **dokos**
ar pārsistu pieri **Taimskvērā**
ar pakausi pret **Brīvības statuju**
caur Tavām saplīsušajām acenēm
šai naktī skatās uz Rīgu
Elles ķēķis

UZZIŅAI

2009. gadā Jaunajā Rīgas teātrī iestudēta K. Elsberga 50. dzimšanas dienai veltīta dzejas izrāde "Klāvs". Tās veidotājs aktieris un režisors Varis Piņķis pamato K. Elsberga dzejas aktualitāti šodien: "Viņa galvenā vērtība (..) – viņš neļāva ārējām grūtībām iespaidot savu iekšējo pasauli. Viņš nenolaidās līdz lētām cinismam, bija ļoti tiešs cilvēks, tāda ir arī viņa dzeja. (..) Viņš saglabā maigo, drusku bērnišķīgo skatu uz dzīvi, neatsakās no pasaules, bet tai pašā laikā nav naivs muļķītis, kurš nesaprot, kas notiek. Gudrs, jūtošs cilvēks (..)."

KLĀVS

34. Kā V. Piņķa pārdomas par K. Elsberga dzejas vērtību sasaucas ar tavu lasītāja pieredzi? Kādas izjūtas un pārdomas K. Elsberga dzejoļi tevī raisījuši?

35. Uzraksti K. Elsberga dzejas *atradumu dzejoļi*!

Ņujorjas skats

36. Projekts. Grupā izpildiet kādu no piedāvātajiem uzdevumiem, sagatavojiet to izstādei klasē un prezentējiet! Projektu veiciet datorrakstā.

1. Izveidojiet savu K. Elsberga dzejas izlasi, kurā būtu ne mazāk kā 5 dzejoļi! Uzrakstiet šai izlasei ievadu, kurā pamatojiet dzejoļu izvēli! Izveidojiet satura rādītāju! Ilustrējiet šo izlasi pēc savas izvēles jebkurā zīmēšanas tehnikā vai izmantojot datorgrafiku!
2. Izveidojiet *CD* vai *DVD* izlasi ar dziesmām, kurām ir K. Elsberga vārdi, īpaši izmantojot grupu “Pērkons” un “Zodiaks” repertuāru! Uzrakstiet šai kolekcijai ievadu, kurā aprakstiet, kā mūzika padziļina dzejas vārdu jēgu! Izveidojiet satura rādītāju!
3. Izveidojiet K. Elsberga dzejas sarunvalodas un zemāko leksisko slāņu kartotēku, apkopojiet to vārdnīcā, ievērojot vārdnīcas izveides īpatnības! Iegūtos rezultātus aprakstiet!
4. Izvēlieties pašiem interesantus 1 vai 2 dzejoļus un aptaujājiet klases un skolas biedrus, kā viņi uztver šo dzejoļu noskaņu, galveno domu, tēlus, valodu! Rezultātus apkopojiet un aprakstiet, un jūs uzzināsiet, vai K. Elsberga dzeja joprojām ir aktuāla jūsu vienaudžu vidū.
5. Uzrakstiet scenāriju un iestudējiet K. Elsberga dzejas kompozīciju, izmantojot atbilstošu mūziku, kustības, tērpus, skatuvisko noformējumu!
6. Izveidojiet K. Elsbergam veltītu laikraksta speciālizlaidumu “Ausainais” (vai izdomājiet citu atbilstošu nosaukumu) un ievietojiet tajā rakstus, krustvārdu mīklas u. c. materiālus, kas veltīti K. Elsbergam un viņa daiļradei.

37. Atšifrē 19. un 20. gadsimta izcilo dzejnieku saistību!

5.
DARBA LAPA

UZZINI VAIRĀK!

Izmanto iespēju: lasi 21. gadsimta dzejnieku darbus un salīdzini viņu redzējumu par pilsētu ar savējo!

6.
DARBA LAPA

